

V. KONFERENCIA ETIKOV SOCIALISTICKÝCH KRAJÍN

Dom vedeckých pracovníkov Slovenskej akadémie vied v Smoleniciach stal sa od 5. — 9. 12. 1983 miestom stretnutia etikov z Bulharskej ľudovej republiky, Maďarskej ľudovej republiky, Nemeckej demokratickej republiky, Poľskej ľudovej republiky, Rumunskej socialistickej republiky, Sovietskeho zväzu a Československa, ktorí sa tu zišli na svojej v poradí už V. konferencii etikov socialistických krajín. Nosnou témou konferencie boli mimoriadne aktuálne otázky vzťahu humanizmu a vedy, ktoré nastolili rad problémov bezprostredne sa dotýkajúcich vzťahu etiky a vedy, predovšetkým však otázky súvisiace s humanizačným či dehumanizačným charakterom súčasného vedec-kotechnického rozvoja a úlohou morálky v ňom.

Po slávnostnom zahájení konferencie doc. dr. F. Charvátom, z Ústavu filozofie a sociológie ČSAV vystúpil s hlavným referátom *Veda a humanizmus* riaditeľ Ústavu filozofie a sociológie SAV akademik V. Cirbes. V úvodnej časti svojho vystúpenia akademik Cirbes upozornil na nevyhnutnosť reflexie morálnych aspektov vedy, ktoré v súvislosti so súčasným prudkým vedeckotechnickým rozvojom získavajú stále viac na závažnosti. Vedecký pokrok totiž na jednej strane podmieňuje všestrannú kultiváciu človeka, súčasne však v podmienkach triedne rozdeleného sveta vytvára predpoklady pre ohrozenie vlastných základov života na Zemi. Akademik Cirbes uviedol, že vedeckotechnická revolúcia umožňuje prenikavé zvýšenie produktivity práce, zásadne mení vzájomný vzťah človeka a techniky, človeka a prírody, vyvoláva progresívne premeny v obsahu a charaktere práce, napomáha všestrannému duchovnému a fyzickému rozvoju človeka. Avšak táto revolúcia v podmienkach kapitalizmu zostruje staré a vyvoláva nové formy sociálnych protirečení, prehĺbuje odcudzenie vedy od človeka, vyostreňuje alternatívu scientizmu a antropologizmu, rozširuje elitárno-technokratické koncepcie na jednej strane a romanticko-utopické koncepcie na strane druhej. Súčasný imperializmus v záujme svojich svetovládnych plánov vrhá obrovské prostriedky na rozvoj vedec-kého potenciálu, zameraného na výrobu zbraní hromadného ničenia. Táto skutočnosť, ako zdôraznil akademik Cirbes, vyvoláva potrebu hlbšej analýzy a pochopenia miesta a funkcie vedy v spoločnosti. Veda, chápaná v celej svojej komplexnosti ako dôležitá zložka sociálneho systému, je univerzálnou silou, ktorá v socialistických podmienkach zodpovedá všestrannému rozvoju človeka. Ak chápeme humanistickú podstatu vedy v jej schopnosti produkovať univerzálne praktický typ vzťahov človeka ku svetu, tak podstata reálneho humanizmu spočíva v premene tejto schopnosti v schopnosť samotného človeka uvedomele vytvárať podmienky svojej individuálnej existencie, uviedol akademik Cirbes ako základnú východiskovú tézu svojho referátu. Predmetom jeho pozornosti sa potom stala marxistická koncepcia jednoty vedy a humanizmu. Uviedol, že táto jednota spočíva v odhaľovaní a pochopení dialektického vzťahu človeka a sveta, dialektiky spredmetňovania a osvojovania, dialektiky poznania a hodnotenia objektívnej skutočnosti. V tejto dialektike nastáva zjednotenie gnozeologického a axiologického, pretože človek nielen

pretvára prírodu v záujme uspokojovania svojich potrieb, ale dáva jej ľudský, spoločenský zmysel, zväzňuje ju pre seba. V tejto súvislosti akademik Cirbes upozornil, že hoci primárnou funkciou vedy je jej teoreticko-poznávacia funkcia, nemožno vedu redukovať len na sumu teoretických poznatkov, ale treba ju chápať ako špecifickú ľudskú aktivitu, ktorá v životnej činnosti človeka zaujíma zvláštne miesto a je zviazaná s hodnotovou orientáciou človeka a sociálneho systému, v ktorom pôsobí. Marxistické chápanie celostnosti človeka, ktoré vylučuje absolutizáciu tej či onej stránky ľudskej existencie, dovoľuje marxistickej filozofii postihnúť vlastnú podstatu človeka, jeho jednotu s obklopujúcim ho svetom a pochopiť a zdôvodniť i vzťah vedy a humanizmu. Akademik Cirbes zdôraznil, že veda ako univerzálny prostriedok pretvárania prírody nevstupuje do procesu predmetne praktickej aktivity človeka len vo sfére pretvárania vonkajšieho sveta, ale súčasne i vo sfére pretvárania a zdokonaľovania človeka samého. V oblasti vedeckého poznávania sa teda jedná o dve navzájom sa podmieňajúce stránky humanizačného procesu. V súčasnosti je evidentné, povedal akademik Cirbes, nielen to, že veda čoraz aktívnejšie vstupuje do sociálneho a individuálneho života človeka, ale aj to, že rastie úloha človeka ako subjektu vedeckej tvorby. Veda ako osobitná forma ľudskej aktivity prestáva byť už čiste profesionálnou záležitosťou, a v podmienkach rozvoja socializmu stáva sa postupne majetkom širokých mas.

Socialistický humanizmus rešpektuje a zároveň i rozvíja a kultivuje materiálne a duchovné potreby človeka a umožňuje možnosti ľudských tvorivých schopností. Manifestujú sa tak nielen teoreticko-filozofické, ale súčasne i historicko-sociálne predpoklady humanizácie podmienok ľudského života. Ak skutočný humanizmus, ako záverom zdôraznil akademik Cirbes, predpokladá revolučnú premenu sociálnych podmienok v záujme úplného oslobodenia človeka, môže byť realizácia humanistických ideálov v ich vedeckom, marxistickom chápaní možná len v podmienkach socialistických spoločenských vzťahov.

Profesor V. G. Ivanov, vedúci katedry etiky a estetiky filozofickej fakulty Leningradskej univerzity vo svojom vystúpení nadviazal na niektoré myšlienky úvodného referátu, a v niektorých súvislostiach ich rozviedol. Zdôraznil predovšetkým význam princípu historizmu a straníckosti ako dvoch pólův dvojakého dialekticky podmieneného prístupu k filozofickej reflexii vzťahu vedy a humanizmu. Upozornil, že vedu, zvlášť v dnešnej dobe, nemožno považovať za hodnotovo-indiferentnú, ale že ju treba chápať ako axiologicky relevantný typ ľudskej činnosti, čo má stále väčšiu praktickú opodstatnenosť. V súvislosti s problémom zodpovednosti vedcov nielen pred súčasnou, ale i budúcou generáciou za ďalší charakter vedeckotechnického rozvoja nastolil prof. Ivanov otázku „historickej pamäti“, problém, ktorý vyvolal živú diskusiu. Na záver svojho referátu uviedol, že výrazný humanistický aspekt vedy je obsiahnutý už v samotnej skutočnosti vzniku a existencie socializmu ako kvalitatívne nového usporiadania ľudskej spoločnosti využívajúceho úspechy vedeckého poznania k rozvoju ľudskej osobnosti, k boju za svetový mier.

Myšlienky vyslovené v referáte akademika Cirbesa a prof. Ivanova vyvolali bohatú diskusiu. Prof. J. Srovnal kriticky ukázal na pokusy o riešenie vzťahu humanizmu a vedy v súčasnom buržoáznom myslení a postavil ich do protikladu s ich reálnym riešením v spoločenskej praxi socializmu. Zdôraznil, že zjednotenie sféry vedy a sféry ľudských hodnôt je obsiahnuté v samotnom akte vzniku socialistického zriadenia, pretože odhalenie záko-

nitostí spoločenského vývoja zjednocuje sa v praktickom i teoretickom boji za oslobodenie pracujúcich. Prof. W. Bradter [NDR] sa zaoberal problémom osobnej zodpovednosti vedca vo vzťahu k jeho svetonázorovým stanoviskám a hodnotovému systému. Na jeho vystúpenie nadviazali člen korešpondent ČSAV J. Zelený a dr. Z. Javůrek. Docent J. Jančev (BLR) sa zaoberal otázkou, či je možné utvoriť vedecky fundovanú etiku ako relatívne samostatný teoretický systém. Do diskusie zasiahol prof. H. Jankowski (PER) svojou teóriou o autonómnych a inštrumentálnych hodnotách a ich vzťahu k vede, k výsledkom vedeckého poznania.

Konferencia pokračovala referátom prof. T. Földesiho z Univerzity Eötvöse Loranda v Budapešti, ktorý bol zameraný na *Pokus o založenie marxistickej koncepcie spravodlivosti*. Za základné východisko marxistickej koncepcie spravodlivosti považuje prof. Földesi osvetlenie obsahu rodovej podstaty človeka, ktorej rozvoj a kultivácia je vždy závislá na konkrétnych spoločensko-historických podmienkach. Spravodlivosť je špecifickou formou rozvoja rodovej podstaty človeka a nespravodlivosť podľa autora je zvláštnou formou opačného procesu. Koncepciu spravodlivosti je potrebné rozpracovať na základoch marxistickej axiológie, v ktorej centre stojí človek ako rodová bytosť, a ktorá za historicky relevantné považuje všetko, čo prispieva k rozvoju ľudského rodu. Prof. Földesi sa ďalej zaoberal vymedzením vzťahu spravodlivosti a jednotlivých vlastností rodovej podstaty človeka. Hlavnú pozornosť venoval základným znakom tejto podstaty, a to práci, ľudskej slobode a spoločenskosti človeka, ktorej prostredníctvom človek prekračuje svoje individuálne a partikulárne záujmy a realizuje sa ako spoločenská bytosť. Autor potom vyslovil druhú tézu svojej koncepcie, podľa ktorej spravodlivosť spoločensko-ekonomickej formácie je určovaná mierou, v akej táto formácia dokáže formovať a rozvíjať spoločnosť človeka. V závere svojho zaujímavého a v mnohom podnetnom referáte prof. Földesi akcentoval myšlienku, že dialektická analýza pojmu spravodlivosti vyžaduje nielen prekonanie úzkej dichotómie spravodlivý-nespravodlivý, ale aj uznanie nevyhnutnosti historicity oboch kategórií.

Diskusia, ktorá nasledovala po tomto referáte, sa sústredila na stanovenie objektívnych kritérií spoločenskej spravodlivosti (doc. M. Huláková), na vzťah individuálnej a spoločenskej spotreby (prof. M. Michalík — PER), na určenie spravodlivých kritérií pri rozdeľovaní spoločenského dôchodku (O. P. Celikova — ZSSR), na problémy vzťahu spoločenskej rovnosti a praktickej rovnosti individuí (prof. L. P. Bujeva, — ZSSR).

Prvý deň konferencie uzavrel referát prof. E. Luthera z Univerzity Martina Luthera v Halle, ktorý svojim názvom *Veda a humanistické ideály* — dialektické aspekty vzájomných vzťahov hodnôt a rastu vedeckých poznatkov v medicíne a biológii pripomenul, že súčasná medicína sa už nezaobera len tým, čo je poznateľné a čo je možné, ale čo z poznateľného a možného je morálne relevantné. V tejto súvislosti zostáva však nezodpovedaná otázka: či je vôbec možné usúvať rozvoj vedy a rast jej morálnych významov. Každopádne je však potrebné vypracovať axiologické a morálne kritériá pre výskumy v biológii a medicíne. Ukazuje sa, že morálka a etika vystupujú ako významný faktor vždy, keď sa jedná o hodnotenie lekárskeho zákroku a ich sociálnych dôsledkov, zvlášť vo vzťahu pri zjednocovaní osobných a spoločenských záujmov. Prof. Luther upozornil i na kvalitatívnu rozdielnosť axiolo-

gických a etických noriem vo vzťahu k biológii a medicíne vzhľadom na kapitalistické a socialistické podmienky.

Živá diskusia k tomuto referátu upozornila nielen na aktuálnosť, ale i zložitost tejto problematiky. Bolo vyslovených niekoľko zaujímavých myšlienok: otázka etických aspektov umelého predlžovania života nevyliciteľne chorých (Dr. E. Savická), otázka morálnej stimulácie mravnej výchovy pracovníkov v zdravotníctve (doc. I. M. Semov — BLR), problém vzťahu humanistického aspektu vedy k najnovším výsledkom skúmania lekárskeho a biologického vied (dr. M. Svoboda), etické hranice rizika experimentu v medicíne (prof. J. Srovnal).

Druhý deň konferencie bol zahájený obsiahlym referátom *Morálka rozvíjajúcej sa socialistickej spoločnosti. K otázke podstaty a metodológie skúmania*, ktorý predniesli prof. A. K. Uledov, riaditeľ katedry sociálnej psychológie moskovskej Akadémie spoločenských vied ÚV KSSZ a doc. V. M. Sokolov, z toho istého pracoviska. Základným postulátom, z ktorého autori vychádzali, bolo chápanie pokroku ako celostného procesu a chápanie systémového charakteru morálky. Referenti analyzovali podstatné znaky morálky rozvinutého socializmu, pričom pozornosť venovali kategórii „morálnych vzťahov“, ktorej význam sa znásobil hlavne v súvislosti s úlohou morálneho faktora v týchto podmienkach. Nové sociálne javy, ktoré vyžadujú morálnu reguláciu, nevystupujú len v materiálno-ekonomickej sfére, ale v širšej sfére sociálnej. Kvantitatívny rast mravnej regulácie spoločenských vzťahov neprebieha na úkor obmedzenia právnej a politickej regulácie, ale predovšetkým vo forme jej zmeny, a to tak, že morálka preniká do politiky a práva, zdôraznili referujúci. Za jeden z podstatných znakov, ktorý charakterizuje morálku rozvinutého socializmu, určili autori ~~rozšírenie~~ jej sociálnej základne, čo je dané tým, že táto morálka vyjadruje záujmy nielen robotníckej triedy, ale celého ľudu. V referáte boli vyslovené zaujímavé myšlienky ohľadne kategórie „morálneho vedomia“, ktorá určuje reflexiu formovania morálnych noriem a hodnotových orientácií. V tejto súvislosti bola formulovaná otázka: aké sú svojim obsahom morálne normy systému komunistickej morálky, aká je ich inštitucionalizácia. Autori konštatovali, že v oblasti noriem sa centrum morálnej regulácie presúva od noriem—zákazu k normám—doporučeným a normám—príkladom. Záver tohto jedného z najzaujímavejších referátov, ktoré na konferencii odznali, bol venovaný dialektike vzťahu individuálneho a spoločenského morálneho vedomia, otázke interiorizácie spoločenského morálneho systému a mravným hodnotám individua.

Príspevok prof. Uledova a doc. Sokolova inšpiroval rad otázok a diskusií vystúpení. Doc. E. Farkas (MER) poukázal na vzťah ekonomickej základne a ňou vyvolaných pohybov vo sfére spoločenskej morálky. Prof. V. S. Vičev (BLR) hovoril o jednote sociologického a axiologického prístupu. Doc. Z. Hlávková, CSc. sa zaoberala otázkou či je možné formulovať jednotné kritérium mravnosti, a kde toto kritérium hľadať. Dr. P. Baran položil dôraz na konkrétnosť obsahu kvalitatívnych a kvantitatívnych zmien v procese utvárania systému mravných vzťahov.

Záverečný deň konferencie zahájili doc. E. Stoica a dr. Popescu z Historicko-filozofickej fakulty Univerzity v Bukurešti svojim referátom *Morálny faktor a činnosť vedca. Úloha vedy a komunistickej ideológie pri riešení základných problémov súčasnosti*. Základným východiskom autorov bolo kon-

štatovanie, že etickému hodnoteniu podliehajú nielen výsledky vedeckého poznania a vlastná činnosť vedca, ale i cieľová orientácia a motivácia vedeckej práce. V tomto zmysle referenti hovorili o dvojakej morálnej typológii — o typológii motivácie vedeckej činnosti a typológii vzťahu vedca k výsledkom svojej bádateľskej aktivity. Predkladanú typológiu doplnili autori o ideologické kritérium, ktoré rozlišuje dve rozdielne skupiny znakov a javov, identické po formálnej stránke, ale protikladné v súvislosti s ich humanistickým či antihumanistickým charakterom. Podľa názoru referujúcich je dialektika hodnotovej orientácie vedca a hodnotovej orientácie spoločenských dôsledkov jeho činnosti základným teoretickým postulátom pre riešenie naznačeného problému, ktorý plne odpovedá požiadavkám rozvoja socialistického spôsobu života a naznačuje cestu k filozofickej reflexii celého komplexu problémov súčasnej doby. V súčasnej dobe, ako upozornili autori, sa morálny faktor, tzn. v širšom zmysle uvedenie súlnalžitosti vedca so spoločenskými podmienkami jeho činnosti, stáva základným kritérium vedeckej tvorby a teórie o tzv. „nezávislosti“ vedy, sú nielen bezperspektívne, ale i spoločensky reakčné.

V rozprave, ktorá nasledovala po referáte rumunských súdruhov, krátkymi vstupmi sa zúčastnili: prof. V. N. Šerďakov, — ZSSR, ktorý upozornil, že morálku nemožno utilitárne ohraničiť len jej regulujúcou funkciou, ale že ju treba súčasne chápať ako tvorivú, humanizačnú aktivitu človeka zasahujúcu všetky oblasti spoločenského života, teda aj oblasť vedy. Dr. B. Hlavová ukázala nielen na vzťah axiologického a gnozeologického v predmetno-praktickej činnosti človeka, ale sa zamýšľala nad miestom a úlohou morálky v humanizačnom procese vedeckotechnického rozvoja. Morálne aspekty súčasnej ekologickej krízy boli predmetom záujmu dr. R. Kolesařského, zatiaľ čo dr. P. Baran hovoril o podstatných predpokladoch zjednotenia humanizmu a vedy, ktoré vyúsťujú v nevyhnutnosť likvidácie možnosti zníženia výsledkov vedy proti ľudstvu ako rodu. Dr. Z. Szawarski (PLR) zdôraznil, že morálna zodpovednosť vedca nemôže byť objasnená bez analýzy vzťahu vedy a politiky, čím sú vytvorené aj predpoklady pre riešenie individuálnych morálnych konfliktov vedca.

Program konferencie pokračoval referátom prof. D. I. Georgijeva z Inštitútu filozofie Bulharskej akadémie vied nazvaným *Humanizmus a veda*, ktorý okrem iných myšlienok akcentoval myšlienku, že humanizmus vedca je daný charakterom mravných vzťahov vo vedeckých kolektívoch, ktorých kvalita je podmienená ich morálne psychologickou atmosférou. Profesor Georgijev sa zamýšľal, či a v akej podobe je potrebný morálny kódex vedeckého pracovníka, pričom súčasne upozornil, že takýto kódex nemožno formulovať na základe abecedy morálnych noriem, ale naopak len na základe etickej reflexie najvyšších princípov sociálnych cieľov a sociálnych kvalít vedeckovo-výskumnej práce.

Profesor M. Michalik, prorektor Vojenskej politickej akadémie F. Dzeržinského vo Varšave vystúpil s mimoriadnym zaujímavým a závažným referátom *Humanizmus, veda — problém vojny a mieru*. Autor obsiahle analyzoval otázku, či je možné, a za akých predpokladov morálne hodnotenie vojny. Upozornil, že táto odpoveď je podmienená určením príčin vojnových konfliktov, pričom ukázal na kvalitatívne novú situáciu, podmienenú charakterom ničivých síl, ktorými ľudstvo v súčasnosti disponuje. Pri hodnotení vojny podľa autora je určujúci charakter noriem a hodnôt, ktorými vojnu hodnotíme,

ich absolútnosť alebo relatívnosť. Hovoriť napr. o spravodlivej vojne znamená vždy absolutizovať určité hodnoty a im podriaďovať i hodnotu ľudského života.

V úvode diskusie dr. S. Hubík, ukázal súvzťažnosť problémov etiky s problémami všeobecne filozofickými a položil otázku sémantickej možnosti reflexie vzťahu vedy a humanizmu. Doc. S. Stoica (RSR) zdôraznil požiadavku autonómie osobnosti vedca a možnosti jeho individuálnej morálnej voľby. Diskusiu uzavrel prof. J. Srovnal úvahou o možnosti dvojakého chápania spoločenskej funkcie vedy: inštrumentálnym, ktoré je charakteristické pre buržoázne myslenie a humanizujúcim, ktoré sleduje skutočný rozvoj rodovej podstaty človeka.

Na záver konferencie vystúpil akademik V. Cirbes, ktorý poďakoval všetkým účastníkom za vynaložené úsilie pri plnení náročného programu a ocenil pracovnú atmosféru a odbornú úroveň tohto medzinárodného vedeckého sympózia. Konštatoval, že konferenciu možno považovať za dôležitú udalosť v ďalšom vývoji marxisticko-leninskej etiky, k čomu významne prispel i integrovaný charakter jednania konferencie, ktorý umožnil vzájomnú konfrontáciu dosiahnutých bádateľských výsledkov v oblasti tejto spoločenskovednej disciplíny. Pozitívny prínos tohto vedeckého stretnutia treba vidieť i v tom, ako zdôraznil akademik Cirbes, že konferencia významne prispela k upevneniu ideovej a programovej jednoty etikov socialistických krajín. V záverečnom protokole, ktorý konferencia prijala, sa doporučuje uskutočniť VI. stretnutie etikov socialistických krajín v Bukurešti v roku 1985 s tematickým zameraním na morálne problémy mládeže socialistickej spoločnosti. V protokole bolo ďalej doporučené, aby v r. 1986—1990 bola spracovaná kolektívna monografia pod názvom *Problémy morálky v socialistickej spoločnosti*.

Pavel Baran — Silva Machleidtová — Barbora Hlavová